

Jolanta Stachowska

"Musées et Monuments", R. XIV, Paryż 1973 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 28/2 (109), 170-172

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M. G o j k o v i ć, *Arslanagića most — spavanje i rekonstrukcija* (Most Arslanagić — zabezpieczenie i rekonstrukcja), ss. 71—88, 21 il., str. w jęz. francuskim. Realizacja projektu budowy stacji hydroenergetycznej na rzece Trbišnjica związana była z koniecznością zabezpieczenia kamiennego mostu Arslanagić, wzniesionego w latach 1563—1575. Most ma 92,55 m długości i składa się z czterech łuków o różnej rozpiętości. Prace nad zabezpieczeniem mostu rozpoczęto w 1965 r. Most rozebrano, wszystkie elementy licowe oznakowano i przewieziono na nowe miejsce. Prace rekonstrukcyjne rozpoczęto w 1970 r. Wnętrze mostu wykonano z betonu. Oprócz oznakowania kamieni, przed rozebraniem mostu wykonano zdjęcia fotogrametryczne. Posłużenie się nimi w czasie montażu umożliwiło trafienie każdego kamienia dokładnie w swoje pierwotne miejsce. Prace zakończono w 1972 r.

M. L e s e k, *Ikonostas crkve sv. Petra i sv. Pavla u Berkasovu* (Ikonostas cerkwi Św. Piotra i Św. Pawła w Berkasovie), ss. 89—93, 6 il., str. w jęz. francuskim. Opis ikonostasu pochodzącego z lat osiemnastych XVIII w. Autorem ikon jest prawdopodobnie Kuzman Kolarić. Ikonostas był odnowiony w drugiej połowie XIX w. przez Pawła Čortanovića. Należy do najwyższej klasy dzieł plastycznych Wojwodiny drugiej połowy XVIII w.

Referaty wygłoszone na konferencji konserwatorów jugosłowiańskich w Nowym Sadzie (18—21.IX.1972)

V. B r g u l j a n, *Medusobni odnosi struĉnjaka, organizacija i organa u radu na zaštiti spomenika kulture u Jugoslaviji* (Współpraca między specjalistami, organizacjami i organami w pracy na rzecz ochrony zabytków Jugosławii), ss. 95—102.

V. T a t i ć, *Organizacija i rad Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture s posebnim osvrtom na saradnju sa struĉnjacima, organizacijama i organima u oblasti zaštite spomenika kulture* (Organizacja i działalność Biura terenowego dla ochrony zabytków ze szczególnym uwzględnieniem współpracy specjalistów, organizacji i organów władzy w dziedzinie ochrony zabytków), ss. 102—104.

B. L u ĉ i ć, *Potreba timskog rada pri zaštitnim zahvatima na spomenicima kulture* (Konieczność współpracy ekip w pracach nad ochroną zabytków), ss. 104—108.

B. Ž i v k o v i ć, *Prilog pitanja nove organizacije zaštite spomenika kulture u Srbiji (van pokrajna)* (Refleksje na temat nowej organizacji służby ochrony zabytków w Serbii (poza służbą terenową), ss. 108—109.

V. B o Ź o v i ć, *Saradnja konzervatora i urbanista jedan od neophodnih uslova za skladniji razvoj gradova* (Współpraca konserwatorów i urbanistów jeden z niezbędnych warunków harmonijnego rozwoju miast), ss. 109—113.

M. S a p u n d Ź i ć, *Hortikultura kao saradniĉka služba u oblikovanju i zaštiti spomeniĉkih vrednosti* (Hortikultura jako służba współpracująca w kształtowaniu i ochronie walorów architektonicznych), ss. 113—115.

I. Z d r a v k o v i ć, *ICOMOS — međunarodni savet za spomenike i spomeniĉke celine* (ICOMOS — Międzynarodowa Rada dla Zabytków Architektury i Zespołów Architektonicznych), ss. 115—117.

V. P o p a d i ć, *Uloga carinskih organa u zaštiti predmeta sa spomeniĉkim svojstvima* (Rola organów celnych w ochronie obiektów mających wartości zabytkowe), ss. 117—119.

P. M o m i r o v i ć, *O arhitekturi crkve Novog Hopova* (O architekturze cerkwi Nowe Hopowo), ss. 119—120.

B. B r u k n e r, *Problem zaštite višeslojnog lokaliteta Gomolava kod sela Hrtkovaca u Sremu* (Problem ochrony wielowarstwowej osady Gomolava koło wioski Hrtkovaca w Sremie), ss. 120—122.

V. P o p o v i ć, *Sirmijum — Koegzistencija antiĉkog i savremenog grada* (Sirmium — koegzistencja miasta starożytnego i współczesnego), ss. 122—124.

S. N e d v i d e k, *Istraživanja i konzervacija lokaliteta Dombo* (Studium i konserwacja osiedla Dombo), s. 125.

S. J o v a n o v i ć, *Manastir Bodan, arhitektura, konzervatorsko-restauratorski radovi i prezentacija* (Klasztor Bodjan, architektura, prace konserwatorsko-remontowe i sposób prezentacji), ss. 125—127.

O. M i l a n o v i ć J o v i ć, *O Živopisu i ikonostasu manastira Bodana* (O malarstwie i ikonostacie klasztoru Bodjana), ss. 127—128.

L. S m a i l a ğ i ć, M. D a b i ć, M. H a b e k o v i ć i A. M o g u d, *Primjema elektroosmotske metode za sušenje zidova* (Zastosowanie metody elektroosmotycznej do suszenia murów), ss. 128—130.

M. P e t r o v i ć, *Konzervatorsko restauratorski radovi na braniĉ-kuli u Baĉu* (Prace konserwatorskie i remontowe na wieży Branica-kula w Baĉu), ss. 130—131.

V. B u n a r d Ź i ć, *Amam — Istraživanja i početak zaštitnih radova* (Amam — studium i rozpoczęcie prac zabezpieczających), ss. 131—132.

S. J o v a n o v i ć, *Franjevaĉki samostan u Baĉu* (Klasztor franciszkanów w Baĉu), ss. 132.

N. B o Ź i ć, *Problemi zaštite nepokretnih i pokretnih spomenika NOB-e* (Problemy ochrony zabytków nieruchomych i ruchomych Narodowej Wojny Wyzwoleńczej), ss. 132—135.

Komunikaty wygłoszone na konferencji

I. Z d r a v k o v i ć, *Treća godišnja skupština ICOMOS-u Budimpešti* (Trzecie zebranie roczne ICOMOS-u w Budapeszcie), s. 135.

N. P e š i ć - M a k s i m o v i ć, *Zaštita spomenika narodne arhitekture — tema simpozjuma ICOMOS-a* (Ochrona zabytków architektury ludowej tematem sympozjum ICOMOS-u), ss. 135—138.

N. K a t a n i ć, *Savetovanje i kongres konzervatora Jugoslavije* (Narada i zjazd konserwatorów Jugosławii), ss. 138—139.

M. Š a k o t a, *Neka razmišljanja u vezi odnosa službe zaštite prema problemu nedozvoljene trgovine i izvoza predmeta sa spomeniĉkim svojstvima u inostranstvo* (Kilka refleksji dotyczących stosunku służby ochrony do problemu handlu i niedozwolonego wywozu zabytków za granicę), ss. 139—141.

Prikazy, knjiga i časopisa (Omówienie książek i czasopism) ss. 142—145.

Janusz Lehmann

MUSÉES ET MONUMENTS. Wyd. UNESCO w Paryżu.

Rocznik XIV: La conservation et la restauration des monuments et des batiments historiques (Konserwacja i restauracja zabytków oraz budynków zabytkowych), Paryż 1973, stron 288, ilustracje

Préface (Wstęp), ss. 5—6.

Tom XIV „Musées et monuments” zawiera artykuły omawiające doświadczenia zdobyte przez konserwatorów w wielu interesujących dziedzinach ochrony i konserwacji zabytków, ze szczególnym uwzględnieniem dawnych materiałów budowlanych.

Les auteurs (Autorzy), ss. 13—14.

Podstawowe dane o wszystkich autorach.

P. G a z z o l a, *La restauration des monuments historiques* (Historyczny rozwój zagadnienia restauracji zabytków), ss. 15—32.

Autor stwierdza, że już od czasów rzymskich duże znaczenie przywiązuje się do restauracji zabytków architektonicznych. Restauracja jest procesem złożonym, bowiem budowle mają podwójną funkcję: jako dzieła sztuki i jako obiekty służące człowiekowi. Wszelka działalność konserwatorska odnosząca się do zabytków powinna mieć na uwadze zachowanie równowagi pomiędzy tymi dwoma

funkcjami, które zresztą, jako przeciwstawne, znacznie opóźniły postęp w dziedzinie restauracji w porównaniu np. z malarstwem lub rzeźbą. Dawne metody restaurowania miały charakter empiryczny, a prace były prowadzone przez ludzi niekompetentnych, którzy nie zadawali sobie trudu, aby przeanalizować osobowość twórcy oraz technikę jego pracy. Ogólnie można powiedzieć, że zabytki ulegają niszczeniu na skutek wpływającego czasu, warunków atmosferycznych oraz właśnie przez źle przeprowadzone restauracje. W czasach obecnych restaurowanie zabytków w dalszym ciągu znajduje się na etapie empirycznym, który wynika z niewłaściwego przygotowania specjalistów, zawodowej zazdrości i z ogólnie panującego przekonania, że dzięki zabiegom estetycznym każde dzieło sztuki może zostać szybko odnowione. Większość dawniej przeprowadzanych zabiegów restauracyjnych wskazuje, że restaurator, aby ułatwić i przyspieszyć pracę, nie starał się przystosować dorabianych fragmentów do oryginału, lecz przeciwnie — zmieniał go. W niektórych środowiskach, ignorujących współczesne zdobycze konserwacji, z tą metodą można spotkać się jeszcze dzisiaj. Z zadań stojących obecnie przed restauracją jako nauką na pierwsze miejsce wysuwa się konieczność połączenia wiedzy teoretycznej i praktycznej — historyków i techników. Autor podaje następujące przykłady restauracji zabytków w starożytności, kiedy zabiegi restauracyjne musiały wiernie odzwierciedlać symbolikę obiektów (np. świątynia na Olimpie). W czasach średniowiecznych pracami konserwatorskimi obejmowano niewielką liczbę obiektów zabytkowych, które uległy częściowemu zniszczeniu na skutek trzęsień ziemi czy wojen. Nie były one restaurowane, lecz rekonstruowane. Dobrą ilustrację takich prac jest kościół Św. Zofii w Konstantynopolu. W okresie odrodzenia holdowano metodzie „upiększania” dzieł sztuki, doprowadzającej do ich zniszczenia. Wyjątkiem były prace przy bazylice w Rawennie prowadzone w XV w. W XVI i XVIII w. zabytki średniowieczne uważano za barbarzyńskie i w związku z tym nie konserwowano ich, a jedynie przerabiano w stylu współczesnym (np. bazylika Św. Piotra w Rzymie). Koniec XVIII w. zaznaczył się szczególnym umiłowaniem różnego rodzaju ruin, służących jako ozdoby w parkach. W tym czasie przeprowadzono po raz pierwszy metodyczne prace restauracyjne w Rzymie (np. praca L. Valadier'a przy Łuku Tytusa). W drugiej połowie XIX i na początku XX w. działał najwybitniejszy przedstawiciel nowych metod — Viollet-le-Duc, który stworzył podwaliny systemu restauracji i był twórcą nauki o restaurowaniu zabytków. Wyjątkowo trudne problemy stanęły przed restauratorami po drugiej wojnie światowej — zabytki zabezpieczano wtedy w sposób prymitywny, bez zastosowania odpowiednich metod (np. prace przy katedrze w Coventry). Obecnie zagadnienia restauracji reguluje Karta Wenecka z 1964 r. chociaż już dzisiaj możemy stwierdzić konieczność jej modyfikacji.

H. Daifuku, *Programme de préservation des monuments (Program ochrony zabytków)*, ss. 33—51.

Autor omawia organizację ochrony zabytków w różnych krajach. We Francji o ochronie zabytkowych miast i ich modernizacji mówi ustawa z 1962 r. W Wielkiej Brytanii nazwa „zabytek” odnosi się przede wszystkim do budowli. Działa tam powołany przez parlament National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty oraz różne instytucje prywatne zajmujące się ochroną pojedynczych obiektów zabytkowych. W USA główną instytucją jest National Park Service Law, w ramach której działają biura ochrony zabytków. Polska ustawa *O ochronie dóbr kultury i o muzeach* z 1962 r. daje szczególne uprawnienia w tym zakresie ministrowi kultury i sztuki oraz wojewódzkim konserwatorom zabytków. W Japonii obowiązuje ustawa z 1950 r., która mówi o ochronie i użytkowaniu dóbr kulturalnych. Zasady ochrony dóbr kultury określają także międzynarodowe polecenia, np. z 1962 r. o ochronie piękna krajobrazu naturalnego, z 1968 r. o ochronie dóbr kultury zagrożonych pracami inwestycyjnymi itp. W artykule zamieszczono schemat organizacyjny służby muzeal-

nej i konserwatorskiej na Malcie oraz przykłady kart inwentaryzacyjnych stosowanych w USA i zalecanych przez Radę Europejską dla państw członkowskich.

P. Sanpaolesi, *Principes généraux (Główne zasady)*, ss. 53—57.

Najnowsze badania dotyczące problemu niszczenia różnych materiałów budowlanych prowadzą do wniosku, że każdy z nich wymaga innej techniki konserwacji. Niezwykle ważnym etapem prac konserwatorskich jest przeprowadzenie szczegółowych badań historycznych i technicznych. W wypadku budynków zabytkowych główną zasadą restauracji jest stosowanie materiałów analogicznych do pierwotnych. Trzeba zdawać sobie sprawę, że proces niszczenia budynków uzależniony jest również od czynników ekonomicznych — zubożenie właścicieli zmniejsza zakres zabiegów konserwujących, wzbogacenie zaś grozi wykonywaniem prac bez poczucia estetyki, z materiałów nie harmonizujących z całością zabytku. Autor podkreśla rzadkość wykonywania prac restauracyjnych w chwili, kiedy proces niszczenia zabytku nie jest jeszcze zaawansowany.

Jedną z nowoczesnych metod ratowania budynków zabytkowych w wypadku zniszczenia grożącego im ze strony inwestycji przemysłowych — jest ich przesuwanie w bezpieczne miejsce (np. świątynia Abu Simbel). Jeśli budynki ulegają prawie całkowicie zniszczeniu (np. wskutek działań wojennych) stosuje się dwa rozwiązania — tworzy się kopię oryginału w tym samym miejscu (np. Stare Miasto w Warszawie) lub buduje się zespół zupełnie odmienny, dostosowany do potrzeb współczesnego życia (np. w Rotterdamie).

P. Sanpaolesi, *Études préliminaires (Badania wstępne)*, ss. 69—72.

Restauracja zabytku powinna opierać się na oryginalnych planach, metodach oraz stosowaniu oryginalnych materiałów budowlanych. Brak szczegółowej dokumentacji może uzupełnić badania archeologiczne, jak to miało miejsce w wypadku bazyliki St. Denis. Architektoniczne przebadanie budynku polega na prowadzeniu dokumentacji rysunkowej, którą powinny uzupełniać zdjęcia. Na tej podstawie można wykonać makietę obiektu w trzech wymiarach, która pomoże w przedstawieniu brakujących elementów budynku i w wybraniu odpowiedniej metody rekonstrukcji. Detale najlepiej odwzorowują odlewy gipsowe, woskowe lub woskowo-kauczukowe; nie do wszystkich elementów można je jednak stosować. Inną metodą odwzorowania jest przekalkowywanie np. fresków przy użyciu proszku grafitowego. Te wszystkie prace powinny poprzedzać badania właściwe, których celem jest wyjaśnienie problemów historycznych (autor budynku, warunki powstania, przebudowy itp.), artystycznych (kompozycja, wartości archystyczne itp.), strukturalnych (metody budowania, używane materiały itp.).

H. Foramitti, *Méthodes classiques et photogramétriques employées pour les levés architecturaux (Zastosowanie metod klasycznych i fotogrametrycznej do planów architektonicznych)*, ss. 73—115.

Rzeczywistą formę obiektu można przedstawić tylko za pomocą danych określających dokładnie jego wymiary. Z klasycznych metod pomiarów można wymienić metodę triangulacji, kartezjańską, biegunową itp. przy zastosowaniu teodolitu. Natomiast metoda fotogrametrii pozwala na pokazanie obiektu w trzech wymiarach dzięki wykonywaniu zdjęć aparatami znajdującymi się w dwóch położeniach. Do planów architektonicznych autor zaleca wykonywanie ujęć pod trzema kątami: 27, 63 i 90°. W wypadku pracy nad planami brył zaokrąglonych stosuje się stereoskop. W wyniku tych operacji uzyskuje się plastyczne odwzorowanie obiektu, w którym fotogrametria zapewni dużą dokładność i szybkość wykonania.

P. Sanpaolesi, *Facteurs de détérioration des monuments (Czynniki powodujące niszczenie zabytków)*, ss. 117—157.

Na wstępie autor stwierdza, że najlepszym sposobem

konserwowania zabytków jest ich właściwe użytkowanie. Często zdarza się, że przyczyną niszczenia są wadliwie przeprowadzone remonty przez osoby niewykwalifikowane, nie zdające sobie sprawy z zabytkowych wartości obiektu. Czynniki powodujące niszczenie zabytków można ogólnie podzielić na wewnętrzne, związane z położeniem obiektu, rodzajem materiałów budowlanych, błędami koncepcyjnymi, konstrukcyjnymi itd., oraz zewnętrzne, do których należy np. niszcząca działalność przyrody i ludzi. Do pierwszej grupy można m.in. zaliczyć czynniki chemiczne (korozja), botaniczne (grzyby, rośliny), atmosferyczne (wiatry, mrozy) oraz wszelkie katalizmy (powódzie, trzęsienia ziemi).

P. Sanpaolesi, *Techniques de conservation et de restauration (Techniki konserwacji i restauracji)*, ss. 159—199.

Zadaniem konserwacji jest utrzymywanie zabytku w dobrym stanie, natomiast restauracja powinna przywrócić stan pierwotny obiektu oraz rolę, jaką odgrywał on w przeszłości. Autor prezentuje rekonstrukcje zabytków wykonane metodą „anastylozy”, tzn. na podstawie zachowanych fragmentów, które włącza się do kopii. Pojęcie „rekonstrukcja” oznacza w tym wypadku ponowne zbudowanie obiektu, z którego nie pozostało (np. fragmenty Starego Miasta w Warszawie wykonane według widoków na obrazach Canaletta). Autor podkreśla istotny problem — czy wykonać całkowitą rekonstrukcję zabytku, czy konserwować go w takim stanie, w jakim został znaleziony.

Niewątpliwym osiągnięciem ostatnich lat jest opracowanie metody przenoszenia zabytków. Autor przedstawia technikę przenoszenia zabytków o niewielkich rozmiarach oraz zabytków dużych, stwierdzając, że jedną z pochodnych tej metody jest rozbranie obiektu, a następnie scalenie na nowym miejscu. Ważny problem stanowi otoczenie zabytku, które zazwyczaj tworzy z nim pewną całość. Następnie autor prezentuje środki zabezpieczające zabytki, omawiając m.in. stosowanie podpór, drenowanie ścian, cementowanie, osuszanie, stosowanie uzbrojonego betonu do wzmacniania fundamentów oraz wszelkich konstrukcji nośnych poziomych i pionowych, metodę Knopena osuszania murów, wstrzykiwanie trucizn przeciw insektom, konserwowanie patyn itd.

P. Gąz z o l a, *La restauration des ponts classés monuments historiques (Restauracja mostów uznanych za zabytkowe)*, ss. 201—221.

Autor omawia przykłady restauracji mostów na terenie Włoch. M.in. wymienia most w Padwie, który został odbudowany po zniszczeniach wojennych bez uprzednich prac wstępnych, np. badań historycznych. Z kolei most Castelvecchio w Wenecji dzięki zachowanym dokumentom można było wiernie odtworzyć przy zastosowaniu dawnej techniki budowy oraz materiału pochodzącego z rozbiórki średniowiecznych budynków. W wypadku mostu de la Pietra w Weronie rekonstrukcja objęła zachowane pierwotne fragmenty, które zaznaczono umownym znakiem.

M. Sekino, *La préservation et la restauration des monuments de bois au Japon (Ochrona i restauracja zabytków drewnianych w Japonii)*, ss. 223—247.

Autor prezentuje podstawowe metody restauracji budynków drewnianych na przykładzie tradycyjnego domu japońskiego, którego trwałość obliczona jest na 40 lat. W praktyce najczęściej wykonuje się całkowitą rozbiórkę takiego domu po uprzednim wykonaniu dokumentacji fotograficznej i rysunkowej. Potem przeprowadza się szczegółowe badania każdego elementu i ewentualną naprawę, a następnie układa się z nich całość budynku. Części brakujące uzupełnia się tym samym rodzajem drewna. Często wzmacnia się dodatkowo konstrukcję betonem. Drewniane świątynie są pokryte malowidłami wykonywanymi na kleju organicznym, w związku z czym szybko zmieniają kolor i odpadają od ścian. W tym wypadku stosuje się żywicę syntetyczną rozpuszczoną w moczniku.

E. A. Connally, *La conservation des sites et des monuments dans le Nouveau Monde (Konserwacja zabytkowych osad i obiektów w krajach obu Ameryk)*, ss. 249—262.

Autor zajmuje się tym zagadnieniem pod kątem prawno-organizacyjnym. Dla terenu Stanów Zjednoczonych A.P. omawia działalność National Trust for Historic Preservation, National Park Service, ustawę z 1935 r. „Historic Sites Act” oraz z 1966 r. — „National Historic Preservation Act”, podkreślając duże wartości kulturalne i dydaktyczne ochrony zabytków w tym kraju. W Kanadzie ochrona zabytków architektury trwa od 1867 r., w Meksyku od 1875 r., w Peru od 1919 r. Autor przedstawia działalność różnych instytucji oraz główne osiągnięcia konserwatorskie tych krajów.

P. Sanpaolesi, *La conservation et la restauration des quartiers et des villes historiques (Konserwacja i restauracja dzielnic i miast zabytkowych)*, ss. 263—270.

Biorąc pod uwagę problemy konserwatorskie i restauracyjne, miasta można podzielić na trzy kategorie: 1) miasta bardzo zniszczone, o sławnej przeszłości, np. Wenecja; 2) miasta zabytkowe, ale wykazujące do dzisiaj dużą aktywność i w związku z tym wymagające szczególnej opieki przy renowacji i unowocześnianiu; 3) miasta młode, o niewielkich tradycjach historycznych. W trakcie prac poprzedzających konserwację czy restaurację należy zebrać najważniejsze informacje dotyczące obiektu, wykonać szczegółową dokumentację rysunkową i fotograficzną. Na tej podstawie opracowuje się program restauracji, zwracając uwagę na odpowiednie przygotowanie otoczenia obiektu (projekty ciągów komunikacyjnych, parkingów itp.). Według autora artykulu normy obowiązujące dla konserwacji i restauracji powinny ograniczać się tylko do zasad ogólnych. Nie mogą one w żadnym wypadku wprowadzać ograniczeń hamujących pracę mającą charakter syntetyczny. Restauratora i konserwatora przede wszystkim obowiązują normy perspektywiczne i technologiczne.

P. Gą z o l l a, *La formation de l'architecte-restaurateur (Kształcenie architekta-restauratora)*, ss. 271—279.

Autor po omówieniu rozwoju kierunków historycznych i konserwatorsko-restauracyjnych na wydziałach architektury od XIX w. stwierdza, że historia architektury nie powinna być traktowana jako gałąź historii sztuki. W zakres zainteresowań historyka architektury wchodzi zabytki przeszłości, a także obiekty współczesne, w związku z czym konieczne jest uczulenie przyszłych architektów na badanie rozwoju architektury, technik architektonicznych oraz na formy przestrzeni, kolory, harmonię otoczenia itp. Podyplomowe kształcenie architektów w kierunku restauracji i konserwacji zabytków odbywa się w Międzynarodowym Ośrodku w Rzymie. Program obejmuje m.in. zagadnienia ściśle teoretyczne oraz metody konserwacji i restauracji, konserwację i restaurację ośrodków miejskich oraz wiejskich, problemy techniczne, badania praktyczne i wykonywanie dokumentacji w terenie.

H. Daifuku, *Résumé et discussion (Podsumowanie i dyskusja)*, ss. 281—288.

Podsumowanie zawiera krótkie omówienie wszystkich zagadnień poruszonych w artykułach, które autor zestawia w dwie grupy: czynników wpływających na niszczenie zabytków oraz metod konserwacji i restauracji z zastosowaniem nowych technik. Autor stwierdza zależność tych prac od czynników socjologicznych, politycznych i ekonomicznych panujących w danych krajach. Istotne są także trudności finansowe. Naczelnym zadaniem ochrony zabytków w chwili obecnej jest przystosowywanie ich do współczesnych potrzeb, a jednocześnie zabezpieczenie przed negatywnymi wpływami nowoczesności.

Jolanta Stachowska